

NAGY SZÜLEJMÁN UTOLSÓ HADJÁRATA ÉS ERDÉLY (1566)¹

Fári Márton (KRE, Budapest)

Amikor az agg Szülejmán szultán utolsó hadjáratára elindult, ezt a tettét a magyar kortársak közül némelyek igen tiszteletreméltónak, sőt keresztények számára is követendőnek tartották. Forgács Ferenc váradi püspök és erdélyi kancellár történeti művében eképpen emlékezett meg róla: „Mikor a tanácsban a főtisztviselők másképpen vélekedtek, állítólag kijelentette: a tisztelet és hírnév dicsőségét nem ők szerezték számára; 'az az egy az enyém – mondotta –, és javaimból az megmarad nemcsak életemben, hanem akkor is, amikor ebből a halandó életből másik, halhatatlan életbe költözöm át; a nagy istent arra kérem, hogy ezt az ő vallásának szentelt életem végső kimenetelével, ellenséges földön, ellenség hazájában, Bécs városának falai alatt, szerencsés győzelemmel pecsételje meg.' Jeles szavak ezek, ily nagy uralkodóhoz méltóak, hogy aki megszokta az ellenség legyőzését, maga magánál is nagyobbként valahogy a természetet is túl akarja szárnyalni; [jeles szavak], melyeket a jó keresztények bárcsak nem csupán fülükkkel hallanának, hanem végre meg is szívlelnék.”²

A hadjárat előtörténete az 1564. év őszén kezdődő katonai eseményekhez kötődik. Balassa Menyhért állítólag meg akarta szerezni magának a híres Tokaj szőlőhegy az évi termését. Ennek a rablótámadásnak a híre kitudódott, és János Zsigmond választott magyar király váradi kapitányát, Báthori Istvánt küldte ellene, aki megrohanta Balassa várát, Szatmárt, majd visszaszerezte Nagybányát is. Tudnunk kell, hogy Balassa Menyhért 1562-ben átállt Ferdinánd oldalára, s ezzel óriási területet juttatott Habsburg Ferdinánd uralma alá. János Zsigmond folyamatosan vissza akarta szerezni az elvesztett országrészt, amelyre akkor kínálkozott jó alkalom, amikor Habsburg Ferdinánd magyar király és német-római császár elhunyt.³

Általában minden történeti munka egy, a továbbiakban részletesebben vizsgált, több változatban fennmaradt magyar forrás alapján tárgyalja a Habsburg-oszmán háborút kiváltó eseményeket, azonban érdemes egy pillantást vetni a „másik oldal” adataira is. A szultáni díván parancsait tartalmazó másolati könyvek, az u. n. *fontos ügyek defterei (mühimme defterleri)* közül a 6. számú (972/1564-65) olyan információkat tartalmaz, amelyek szerint már jóval a szüret előtt megindultak az ellenségeskedések.⁴ Schwendi Lázár hétezer német

¹ A tanulmány elkészülte során jelentős segítséget kaptam tanáromtól, Papp Sándortól, aki a saját kutatási eredményeit és európai és török levéltárakból származó forrásgyűjteményét is a rendelkezésemre bocsátotta. A dolgozat végén közölt okmányok feldolgozásában, átírásában is segítségemre volt.

² Forgács Ferenc: *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsege alatt.* (Ford: Borzsák István) Humanista történetírók. (szerk.: Kulcsár István) Bp., 1977. 843-844. (Továbbiakban: Forgács, 1977.)

³ Szilágyi Sándor: *Erdélyi országgyűlési emlékek.* II. Bp., 1876. 143-147. (Továbbiakban: EOE II.)

⁴ 6. Numaralı mühimme defteri (972/1564-1565) Ankara 1995. Nr. 31. (Továbbiakban: BOA MD 6.)

katonával az új Habsburg uralkodó, Miksa parancsára Magyarországra vonult, és beavatkozott a küzdelembe. 1565 februárjára visszavette az erdélyiektől Tokaj várát, majd Erdődöt és Szatmárt. Istvánffy Miklós szerint a sikeres hadjáratnak az volt a célja, hogy a várak visszafoglalása után Váradot is megkíséreljék elfoglalni. Miksa viszont attól tartva, hogy ez nyílt konfrontációt jelent a törökkel, leállította az előrenyomulást.⁵

Szilágyi Sándor szerint Miksa azért küldte Michael Csernovichot⁶ *internuntius*ként és Csáby Ákost követként a Portára, hogy a békeszegés ódiúmát János Zsigmondra hárítsa. A Habsburg udvar számára ennél még fontosabbnak tűnhetett, hogy a Ferdinánd király és császár által korábban kötött békét az új uralkodó nevében is megerősítsék. A Habsburg-oszmán békeszerződések tudniillik 1606-ig, a zsitvatoroki békéig, de csak a szerződő felek uralkodóinak élete végéig voltak érvényben. János Zsigmond ezt a Ferdinánd király halálával beállott „ex lex” állapotot kívánta kihasználni az elvesztett területek visszaszerzésére.

A sikertelen erdélyi katonai támadás azonban visszajára sült el. Hogy János Zsigmond menthesse a menthetőt, hű udvari emberét, Bekes Gáspárt indította a Portára segítséget kérni.⁷ Ugyanakkor Bécsbe küldte rendkívüli felhatalmazással Báthori Istvánt, hogy a kényszerhelyzetből elfogadott szatmári békeponatok alapján – amely szerint le kellett volna mondania a királyi címről, hűséget kellett volna fogadnia a magyar királynak, s el kellett volna vennie venni Miksa nővérét, – megkösse a békét. Ha ez a megállapodás létrejön, akkor csak az ebből a házasságból született utódai örökölték volna Erdélyt, a királyságból pedig csak Bihar megye és Nagyvárad maradt volna a Szapolyaiak kezében.⁸

Az erdélyi határvidékkel párhuzamosan Horvátországban is katonai akciók indultak, a frissen kinevezett Szokolli Musztafa, aki egy év múlva nagybátyja, Mehmed segítségével megszerezte a budai pasaságot, az Unna mentén elfoglalta Kruppát és más kisebb várakat.⁹

Mint már utaltam rá, a helyzetet az nehezítette elsősorban, hogy Ferdinánd király halálával az 1562. augusztusában megkötött török béke érvényét veszítette.¹⁰ Ferdinánd halála után a szultáni udvar nagyon kegyesnek mutatkozott, s eleinte osztozva Miksa fájdalomban biztosította, hogy nevére is kiállítják és megerősítik a szultáni szerződéslevelet.¹¹

⁵ Istvánfi, 1867. 508.

⁶ Josef Žontar: *Michale Černović, Geheimagent Ferdinands I. und Maximilians II., und seine Berichterstattung*. MÖStA 24 (1971)169-222.

⁷ EOE II. 243.

⁸ EOE II. 245.

⁹ Istvánfi, 1867. 510.

¹⁰ Anton C. Schaendlinger – Claudia Römer: *Die Schreiben Süleymâns des Prächtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II. aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien*. (Továbbiakban: Schaendlinger-Römer I.)Wien, 1983. Az 1562. 08. 2.-án kiállított szerződéslevél török szövege és német fordítása: 67-74.

¹¹ Az Albert von Wyss által átadott hivatalos levél, s a budai beglerbég jelentése meggyőzte a portát, hogy Ferdinánd valóban elhunyt. Ekkor írták Miksának a béke fenntartását ígérő levelüket 1564. 08. 9-18. között. Schaendlinger-Römer I. 84-85.

A Bécsből a Portára érkezett békeküldöttséget azonban igen elutasítóan fogadták. Szülejmán szultán kormánya kifejtette, hogy csak akkor hosszabbítja meg a békét, ha a császáriak az általuk elfoglalt várakat, különösen Tokajt visszaadják az erdélyieknek. Ellenben őket is kötelezni akarta az elkövetett kártételek megtérítésére. Ugyanakkor azt is nehezményezte a Porta, hogy a „tisztességes” ajándéknak is nevezett adót már két év óta nem fizette be a Habsburg-fél. A követség mellé az erdélyi szász származású Hidájet (Scherer Márk) agát állították a Portán, s visszaindították őket Bécs felé.

A császár válasza az volt, hogy Tokajt és Szerencset nem engedheti át, mert azok nem az erdélyi határoknál vannak, Szatmárról és Nagybányáról azonban lehet szó, ha az erdélyiek valóban megtérítik a kárát.¹² Úgy tűnt, hogy a tárgyalások eredményre vezetnek, mivel 1565. február 16-án kiállították a Portán az új szerződéslevelet, amely lényegében megegyezett a Ferdinándnak adott – korábban már említett – okmány tartalmával.¹³ Hátra volt még a békeszerződés ratifikálása, amely szintén hosszabb időt vett igénybe.

Az ellenségeskedés közben Bekes Gáspár Mehmed csausszal tért haza Erdélybe. Rajta keresztül biztosította a szultáni udvar vazallusát, hogy nem hagyja cserben a szükség idején. A temesvári és a budai pasákat János Zsigmond segítségére rendelték. Úgy tűnik, hogy Bekes nagyon megnehezítette a Habsburg követség életét és tárgyalásait Isztambulban. Istvánffy úgy tudta, hogy a törökök olyan reményeket keltettek János Zsigmondban, hogy portai segítségével megszerezheti Magyarországot egészen Pozsonyig.¹⁴ Haszán temesvári és Arslán budai pasa katonai segítséget küldött az erdélyieknek. Mielőtt Debrecennél egyesültek volna a szövetségesek, a János Zsigmond segítségére siető török hadak maguknak foglalták el – ekkor még nem véglegesen – Borosjenőt, s tartósan Pankotát.¹⁵

János Zsigmond, érezve a mögé sorakozó török hadak erejét, meg kívánta változtatni a béke pontjait. Erre Báthori Istvánt 1565. június 5.-én fogságba vetették Bécsben.¹⁶ János Zsigmond pedig segítséget kért a temesvári pasától, akivel sikeres ellentámadást hajtott végre. 1565. augusztus 6.-án visszavették Erdődöt, majd Csehit, Nagybányát és Szatmárt is. Schwendi Lázár a Habsburgok részéről fegyverszünetet kötött szeptember közepén. János Zsigmond pedig visszatért Erdélybe. Ezt a nyugalmi helyzetet használta ki Schwendi, amikor ismét visszavette a nyáron elfoglalt várakat, majd megerősítette őket. Csak ezután tért téli szállására. Mivel a további katonai akció a fennálló békét veszélyeztette, Bécsből leállították Schwendi támadását, aki kiegyezett a temesvári pasával. A fegyverszünet megkötése után

¹² Istvánfi, 1867. 512.

¹³ Schaendlinger-Römer I. 87-94.

¹⁴ Istvánfi, 1867. 513.

¹⁵ Istvánfi, 1867. 514; Lásd erre Bécsben megőrzött török oklevelek alapján: Fodor Pál: *Kié legyen Pankota? Érdekcsoportok és érdekérvényesítés az oszmán hatalmi elitben a 16. század közepén.* A szultán és az aranyalma. Budapest, 2001. 67-82. Balassi K.

¹⁶ EOE. II. 246.

mind János Zsigmond mind pedig a török hazavonult, Schwendi viszont tovább folytatta az előrenyomulást.¹⁷

Az erdélyi határoknál kialakult helyzet ellenére Miksa elsősorban a békét akarta biztosítani. Egy gyorsfutárt küldött Isztambulba, aki 9 nap alatt megjárta az utat, s vitte a választ a szultán feltételeit tartalmazó levélre. Vele ment a már hosszabban bécsi fogságban tartott Hidájet aga is. A király válasza szerint, ha a szultán visszaadja Kruppát, Ajnácskót és Novit, akkor Miksa is megadja az erdélyieknek Szerencset és Tokajt. Ugyanakkor beküldte követként Hosszútóti György kincstartót, aki Istvánffy szerint nem adót, csak ajándékokat vitt a Portára. Istvánffy szerint Szülejmánt az ingerelte végül is a háborúra, hogy Bécsben sem a várak visszaadására nem született határozott döntés, s az adót sem fizették be.¹⁸ Egy Bécsben fennmaradt török nyelvű nyugta igazolja, hogy a feszültséget előidéző két évi elmaradt adót Csernovich 1565. februárjában befizette.¹⁹ Tévedne ez alapján a mindig jól értesült Istvánffy? Úgy tűnik, hogy mégsem: időközben ugyanis esedékessé vált a következő évre is a tisztességes ajándék beszállítása. Nyár végén, kora ősszel, az új követség érkezéséig még reménykedtek a Portán is a béke megőrzésében. Amikor azonban Hosszútóti csak ajándékokkal érkezett meg, 1565. november 18-án hivatalosan is bejelentették, hogy jövő tavaszra a szultán hadba száll Miksa ellen.²⁰ Ugyanakkor parancsokat küldtek a határvidék beglerbégeinek és János Zsigmondnak a jövő évi hadjáratra való előkészületekre.²¹

A magyar szakirodalomban elfogadott tény, hogy Miksa megkísérelte diplomáciai úton elérni, hogy János Zsigmondot befeketítse a Porta előtt. Az alább részletesebben is elemzésre kerülő magyar nyelvű beszámoló szerint Miksa megküldte az összes kompromittáló levelet a Portára, amelyből kiderült, hogy a választott magyar király a szultán tájékoztatása nélkül béketárgyalásokat kezdett a Habsburgokkal. Mikor mindez kitudódott, János Zsigmond, hogy hűségét igazolja, bejelentette a Portán, hogy személyesen járul a szultán elé Isztambulba. Hogy pontosan mi készítette János Zsigmondot arra, hogy erre a fáradtságos útra induljon, egyelőre nem ismert. Az azonban teljesen egyértelmű, hogy János Zsigmond valóban elszándékozott menni Isztambulba. 1565. októberében több levelet is kapott a szultántól, amelyek megismételték a választott magyar király szándékát, de egyre nyomatékosabban lebeszélték az indulásról, hiszen a feszültté váló helyzetben veszélyes lett volna, ha a események egyik fontos szereplője elhagyja az őrhelyét.²² Később Szülejmán szultán már azt is elegendőnek érezte, ha János Zsigmond a jövő évi hadjárat során keresi fel őt a táborában.²³

¹⁷ EOE. II. 247.

¹⁸ Istvánfi, 1867. 521.

¹⁹ Fekete Lajos: *Bevezetés a Hódoltság török diplomatikájába*. Budapest, 1926. 24-25, Nr. 13.

²⁰ Žontar, 1971. 217.

²¹ BOA MD 5. nr. 491, 502.

²² BOA MD 5. nr. 436.

²³ EOE II. 248-250. (Továbbiakban: EOE II.)

Bár úgy tűnik, hogy a bécsi udvar még kért egy úti passzust a budai beglerbegtől az adót vivő követe számára, s a Porta engedélyezte is Miksa embereinek a szabad mozgást, de a háborús előkészületeket már nem lehetett leállítani.²⁴ Bár Budáról még hitegették a bécsi udvart, hogy ha Hosszútóti beviszi az adót, azzal még leállítható a hadjárat,²⁵ de a diplomáciai és propagandagépezet már mozgásba lendült, hogy a magyarországi urakat elszakítsa a hadjárat alatt a királyuktól, és áttértse a szultán és János Zsigmond hűségére alá. Az egyik törökül írt, s a fenti célt szolgáló okmányok a korabeli magyar fordítását a mellékletben közlöm. **(Dokumentumok I.)**²⁶

A szultán és a választott magyar király közötti *zimonyi találkozót* olyan jelentős eseménynek tekintették a kortársak és az utódok, hogy szinte minden 16. századi történeti munkában olvashatunk róla. Ismereteim szerint eddig nem készült eddig összehasonlító vizsgálat arról, hogy a különböző helyen előforduló forrás-részletek milyen viszonyban vannak egymással. Első látásra azonban úgy tűnik, hogy a leírások egyetlen egy anonim magyar nyelvű visszaemlékezésre mennek vissza, melynek címe: *Második János, Magyarország választott királyának második Szulejmán török császárhoz menetele rendje és módja.*²⁷ Szerzőjéről teljesen bizonyosat nem állíthatunk, Aranka György Bánffy Gergelynek vélte.²⁸ Bessenyei József egy újabb kiadás előkészítésekor a szultán sátorában személyesen is megjelenő Bánffy György udvari főkapitány művének tartja.²⁹

²⁴ BOA MD 5. nr. 1294

²⁵ Ernst Dieter Petritsch: *Regesten der Osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv*. I. (1480-1574) Wien, 1991. nr. 507. MÖS, Ergänzungsband 10/1.

²⁶ BOA MD 5. 1166.; ÖStA, HHStA Ungarn (Hungarica) 425. Konv. B. fol. 268; Anton C. Schaendlinger – Claudia Römer: *Die Schreiben Süleymâns des Prächtigen an Vasallen, Militärbeamte, Beamte und Richte aus dem Haus-, Hof-, und Staatsarchiv zu Wien I.* (Transkriptionen und Übersetzungen) 2. (Faksimile). Wien, 1986. 66-67.

²⁷ A forrás első kiadása Gróf Kemény József és Nagyajtaji Kovács István kiadásában jelent meg: *Erdélyország' Történeti' Tára*. I. 1845. Kolozsvárt, 33-50. (Továbbiakban : ETT I.) A kiadók szerint Rozsnyai Dávid, Apafi Mihály erdélyi fejedelem (1661-1690) tolmácsának a keze írásával másolatban maradt fenn. A címben szereplő "második Szulejmán" névforma valószínű a 19. századi forráskiadók találmánya, hiszen Rozsnyai Dávid egyéb helyen, a kor török szokásának megfelelően, csak "Szultán Szulimánnak", vagy "Szulimán császárnak" említi a török uralkodót. Pl.: Szilágyi Sándor: *Rozsnyai Dávid, az utolsó török deák történeti maradványai*. Pest, 1867. 29.; második kiadása : Zay Ferenc: *János király árultatása*; Kis Péter: *Magyarázat.*; [Bánffy György]: *Második János ... török császárhoz menetele*. (Szerk.: Bessenyei József) Bp., 1993. 119-131. (Továbbiakban Bessenyei, 1993.); Felmerül a kérdés, hogy a Katona István művében közzétett latin leírás Thorday Sámueltól (*Professionis Ser. Principis Joannis II. electi Regis Hung. ad Suleimanum Turcarum modus et series anno ch. 1566 factae et celebratae*. Stephanus Katona: *Historia Critica Regum Hungariae*. XXIV. 207. oldaltól), milyen viszonyban van az ismertett magyar szöveggel.; A többi leírás szintén a fenti forrás eredményeit ismétli meg: Cristianus Schaesaeus: *Ruina Pannonica IX.* sor: 616-654. *Opera quae supersunt omnia*. Ed.: Franciscus Csonka. Bp., 1979. 286.; ugyanez magyarul: *Janus Pannonicus – Magyarországi humanisták*. (Sajtó alá rendezte: Klaniczay Tibor.) (a vonatkozó részt fordította: Muraközy Gyula) 446-447.; Szamosközy István: *Rerum hungaricarum liber primus. Szamosközy István történeti maradványai I.* (Kiadta: Szilágyi Sándor.) Bp., 23-24.; Wolfgang de Bethlen: *Historia de rebus Transsylvanicis*. I/2. Sibinii, 1782. 103-104.; Istvanffius, Nicolaus: *Regni Hungarici Historia*. Colonia Agrippina (Köln). 1685. 306-307.; Istvánfi, 1867. 527-529.; Joseph von Hammer-Purgstall: *Geschichte des Osmanischen Reiches*. III. Pest, 1828. 441-443.

²⁸ ETT I., 31.

²⁹ Bessenyei, 1993. 115-116.

A zimonyi találkozó János Zsigmond és a török uralkodó között ugyancsak epizód jellegű eseménynek tűnhet, azonban mind a magyar, mind a török történelemben jelentőséggel bír, hiszen az érintett esemény mellett csak egy oszmán vazallus magyar uralkodóval fordult elő, ha nem számítjuk a csecsemő János Zsigmond „találkozását” a Buda alatti táborban 1541-ben, hogy személyesen találkozott a török szultánnal. A János Zsigmond-féle látogatás előképe Szapolyai János többszöri „vendégeskedése” volt a szultán táborában az 1529. évi hadjárat idején.³⁰

János Zsigmond útját a hadjáratra vonuló „török császárhoz” hosszabban kellett előkészíteni. Bizonyára már a szultán indulása idején bejelentette, hogy csatlakozni kíván az oszmán sereghez. Szülejmán azt válaszolta, hogy ha a sereg érkezéséig meg tud érkezni Belgrádba, amely ekkor még 14 táborhelyre volt tőle, akkor ott találkozzanak. Ha azonban az ország védelme úgy kívánja, akkor maradjon inkább otthon. Pár nap múlva már egyenesen odahívta a szultán János Zsigmondot.³¹ Az „erdélyi és magyar király”, ahogy János Zsigmondot a törökök címezték, május elején magyar nyelvű körlevelet bocsátott ki, melynek egy példánya, melyet Bornemissza Farkasnak címeztek, a bécsi udvari levéltárban maradt fenn. Az audienciát leíró források szerint a címzett tartotta is magát János Zsigmond parancsához, személyesen is jelen volt a szultán sátrában. Az okmány nagyon fontos információkat hordoz arra nézve, hogy az uralkodói reprezentáció szempontjából milyen öltözetben, lóval, lószerszámmal és felszereléssel kellett megjelenni a török udvarban.³² **(Dokumentumok 2.)**

Bár igen tanulságos lenne az uralkodói találkozóról szóló különböző leírások összevetése, ám ebben a tanulmányban eltekintek tőle. A felszínes vizsgálat is nyilvánvalóvá teszi, hogy a többi példánytól legjobban eltérő változat, Forgách Ferenc váradi püspök történeti művének az érintett részlete is a már fentebb ismertetett magyar nyelvű leírásra megy vissza.³³ A változatok között a legnagyobb eltérés a következőkben áll: A szultáni audiencia részletes bemutatása után János Zsigmond átnyújtott egy rövid emlékiratot a szultánnak, amelyben a Körösök és Debrecen közötti határokat kéri visszaadni. Míg a magyar nyelvű anonim szövegváltozat nem keresi az okát, hogy a szultán a kérést miért nem teljesítette, addig a Forgách Ferenc által átdolgozott szöveg egy kis történetet kerít arról, hogy Bekes Gáspár (később Forgách baráti körének ellenfele és Báthori István erdélyi vajda versenytársa a krónika megírása idején), rossz tanácsokkal elidegenítette Szokolli Mehmedet János Zsigmondtól, s ezért nem sikerült a kért területeket megszerezni. Úgy érzem, hogy Forgách

³⁰ A találkozó értékelésére: Papp Sándor: *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen. Eine quellenkritische Untersuchung.* Wien, 2003. 36-42. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften

³¹ BOA MD 5. 1778, 1814.

³² ÖStA, HHStA Ungarn (Hungarica) 425. Konv. B. fol. 271.; Kiadta a forrás megjelölése nélkül modernizált helyesírással Szilágyi Sándor: EOE II., 304-305. Bár nem megszokott, hogy egy már kiadott okmányt még egyszer megjelentessünk, jelen esetben azonban mégis helyesnek tartottam a publikálását, hiszen a digitális technikának köszönhetően mellékelhetem ennek a nagyon ritka okmánytípusnak a másolatát is.

³³ Forgách, 1977. 851-855.

kirohanása Bekes ellen nem másból adódott, mit hogy minél jobban besározza az Erdélyben veszélyessé vált politikai ellenfél jó hírét.

A zimonyi találkozóhoz még egy fontos eseményt kapcsolt a magyar, s ennek nyomán a román történetírás:³⁴ Állítólag ekkor ismét megerősítették János Zsigmondot a Porta részéről a magyar királyi címében. Ennek érdekében egy, az apának, János királynak kiállított szultáni szerződéslevélhez hasonló ahdnámét (szerződéslevelet) nyújtottak át. Erre az aktusra már Bethlen Farkas is felhívta a figyelmet,³⁵ az okmányt pedig elsőnek Szilágyi Sándor közölte 1861-ben az *Erdély rövid története tekintettel a művelődésre* című könyvében³⁶ Ez a vélemény, miután az iratot magyarról románra fordították, bekerült a román történeti tudatba is. Legutóbb Cristina Feneşan könyvében bukkan fel az a nézet, hogy az 1566-ban kiállított szultáni szerződéslevél egyfajta előképe és példája a 17. században Báthori Gábornak, Bethlennek, I. Rákóczi Görgeynek kiadott szultáni szerződésleveleknek.³⁷ Papp Sándor alapos levéltári kutatása és szövegkritikai vizsgálata azonban azt eredményezte, hogy az okmány nem más, mint egy 17. századi hamisítvány, semmi köze nincs a tárgyalt eseménysorhoz.³⁸

Felhasznált irodalom:

- [1] Forgách Ferenc: *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt.* (Ford: Borzsák István) Humanista történetírók. (szerk.: Kulcsár István) Bp., 1977.
- [2] Szilágyi Sándor: *Erdélyi országgyűlési emlékek.* II. Bp., 1876.
- [3] 6. Numaralı mühimme defteri (972/1564-1565) Ankara 1995.
- [4] Josef Žontar: *Michale Černovič, Geheimagent Ferdinands I. und Maximilians II., und seine Berichterstattung.* MÖStA 24 (1971)
- [5] Anton C. Schaendlinger – Claudia Römer: *Die Schreiben Süleymâns des Prächtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II. aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien.* Wien, 1983.
- [6] Fekete Lajos: *Bevezetés a Hódoltság török diplomatikájába.* Budapest, 1926.
- [7] Papp Sándor: *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen. Eine quellenkritische Untersuchung.* Wien, 2003
- [8] St. Pascu-Vl. Hanga: *Crestomație pentru studiul istoriei și dreptului R.P.R.* Vol. I. 1958.
- [9] Wolffgangi de Bethlen: *Historia de Rebus Transsylvanicis.* II. Sibinii, 1782.
- [10] Szilágyi Sándor: *Erdélyország története tekintettel a művelődésre.* I. Pest, 1866.
- [11] Cristina Feneşan: *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei.* Bucureşti, 1997. 194-249. Editura Enciclopedică

³⁴ St. Pascu-Vl. Hanga: *Crestomație pentru studiul istoriei și dreptului R.P.R.* Vol. I. 1958. p. 422.

³⁵ "... eodem fere stilo prout parenti ejus olim juraverat eidem quoque jurat. " Wolffgangi de Bethlen: *Historia de Rebus Transsylvanicis.* II. Sibinii, 1782. 84.

³⁶ Szilágyi Sándor: *Erdélyország története tekintettel a művelődésre.* I. Pest, 1866. 385-388.; EOE II., 250.

³⁷ Cristina Feneşan: *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei.* Bucureşti, 1997. 194-249. Editura Enciclopedică

³⁸ Papp, 2003. 47-51.

Dokumentumok

I.

ÖStA, HHStA Ungarn (Hungarica) 425. Konv. B. fol. 268.
Korabeli török másolat kiadása: Schaendlinger-Römer II. 1986. 66-67. Nr.: 46.

Hatalmas Chyaszar lewele az wrwknak

Mikoron az en paranchyolatom hozzatok megyen yo erchetek. Ennek eleotteys Janos kyal ennekem hywem igazam volt. Enys neky az ew hywsegeiert sok yowal ayandekkal es yo segitseggel woltam. Jm mostan az w fya Jstwan kyal kyralsagatwl fogwa nekem hywem igazam Erdelys benne valo nepewel ollyan jobbagym nekem mint egyeb orzagym kyket byrok. Kewansagom nekem istentwl ez hogy mind kyal mind Erdelj benne walo nepewel nywgodalomba legjenek.

Eltemyg nekem mind kyalhoz Erdelhez es benne walo nephez mindenekhez jo kedwem es akaratom wagjon Ennekem. Kyalra az orzagra es reatok mindenkor gondom vagjon. Egj nyhan eztendeye hogj a nemett kyal ez orszagra teor melj dolog egj nyhan gonosz embernek Alnoksagabol es chyalardsagabol teortent. Jsten segetsegewel Nekem ez dolog felwl hadam vagjon. Erte lezek az ellenseg vezedelmere. Azert adom megertenetek hogj ne monggjatok ez wtan hogj Akaratomat tuttotokra nem attam. Mykor az en paranchjolatom hozzatok Jwtt meg lassatok es meg gondollyatok ennek az wtolya myre megjen.

Ha az orszagtok feietek feoldetek felesegetek gyermekteok nektek kel Jobbagjotok es eoreoksegtek gondollyatok rea. Myg en hatalmas istennek segitsegewel el Erkezem hodolyatok Jstwan kyalhoz legyetek neky hywey es Jgazay. Ezt Nylwan byzonnyal hyggjetek hogj walaky ew hozza hayol annak eoreoksege feolde falwya meg marad Bantasznelkwl es kezebe lezen wgj byrya mint ez eleott wrwsagaba wolt, azoknak eltembe kywansagok zerent yo Akaroyok lezek.

Ha magatokat wersensegre(!) wetytek es az en paranchyolatomat syketsegre wesytek annak az bwne az Thew lelketeken legyen es az wtan en ream ne vessetek ha kyalrnak meg nem hodoltok az en paranchyolatom zerent byzodalmam az istenbe hogj egj sem marad meg bennetek sem waratok sem Joszagtok.

Amy nektek jawatokra wagyon gondollyatok meg mywellyetek azt. Hodollyatok meg az kyalrnak oltalmaztatok es mentsetek meg magatokat feieteket gondollyatok rea hyggjetek meg az en zomat nylwan walo Byzont.

Ex predio wrwstan Chyelebi penultima³⁹ Aprilis.

II.

ÖStA, HHStA Ungarn (Hungarica) 425. Konv. B. fol. 271.
Kiadása XIX. századi helyesírással, levéltári jelzet megadása nélkül: EOE II. 304-305.

Johannes Secundus dei gratia electus rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc.
Egregie fidelis nobis dilecte. Salutem et gratiam. Ertywk az hatalmas Chyazar Nagj hady kezwlettel Magjar orzagban ky jeoweset az nemett kyalj ellen, wegeztwk azert magunkba

³⁹ A *paenultimus* (utolsó előtt való) szó jelentése ebben az esetben: vége lehet, mert az eredeti dátum: *fi evâyli şehri şevvâlini l-mükerrem senete şelâşin ve-seb'îne ve tis'i mi'etin* (973. sevvál hónap első harmada) a keresztény időszámítás szerint 1566. április 21. és 30. közé esett.

Byzonios okokból hogi wele zemben legjwnk es dolgainkrol Ew hatalmassagat zemelj zerent meg lellywk. Walztottunk azert Thegedet ket lowal hogj egyeb hyweink keozt welwnk legj. Paranchyollywk azert neked az Thorday wtolso gjwles⁴⁰ Articulussa tartasa zerent eoreok hitlenseg alatt erossen, hogj kezwlj Syetetesseggel es mind magadnak smind zolgardnak io Ruhatok wagj weres wagj zederyes szyn legyen mind ket lowon Ezwst zezamok Bonchyok nyakba weteo Ezwsteos zablya es hegesteör legyen magadnak es zolgardnak tollas swegetek es io lowatok legjen. Few lowadat wezetecken wyseltesd, zolgard lowaz nelegien, hanem oli kywel welwnk wdvarhoz Jwhess. Ha penig effelett The magadnak lowazt akarz wynned, ky lowayddal bannyek awal te wagj zabad. Efelett ha temagad egj kochytt weled hozny eleg wagj hoz te magad, ha kedig te magadtwl nem lehet mas few legyennyel zolwan ketten legjen egy kochytok. Es olj kezen legj ez kett lowal kochywal es az felywl meg mondott zezamokkal hogj elseo lewelunkre ez utan walamelj Napra parancyhollywk okwetetlen minden kesedelemnelkwl jndulhass es my hozzank jwhess. Ebbe a feywl meg mondott Thereh alat semmykeppen Egjebet ne chyelekeggiel.

Datae Alba Juliae 9 die Maji Anno Domini 1566

Ez fellyewl meg irt kezewlet felett magadnak es zolgardnak panzelotok leg'en.

Joannes Electus Rex manu propria

Címzés: Egregio (Sigismundo)⁴¹ Bornemyssa Aulae nostrae familiari, fideli nobis dilecto
A levél külső oldalán viaszpecsét nyomai látszódnak.

⁴⁰ A Tordán tartott országgyűlés időtartama 1566. március 10-17. volt. EOE II., 299-303.

⁴¹ A Sigismundo ki lett húzva a címzésből, mivel az illetőt valójában Wolfgangusnak, Farkasnak hívták.